

КУЛЬТУРА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ: ДИСКУРС НОВОГО СВІТОВІДЧУТТЯ

Мета статті – розглянути сутність нового світовідчуття людини початку XXI століття, його відображення в сучасних культурних практиках як «культурну доміную», яка виражає сутність сучасного культурного розвитку, охарактеризувати поняття «початок століття» як початок нового. **Методологія** дослідження заснована на застосуванні теоретичних методів, передусім аналізу, систематизації й узагальнення концепцій провідних сучасних філософів, культурологів, мистецтвознавців, а також зразків культурно-мистецьких явищ, які репрезентують провідні тенденції її розвитку на початку XXI століття. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що в ній актуалізовано питання про вододіл між сучасною культурою, постмодернізмом й історією людства, який не лише розмежовує, а й поєднує їх, наголошено, що *проблема зв'язку часів*, культур і традицій потребує сучасного зрозуміння, а цей зв'язок часів (межу) має виражатись ключовим поняттям, яке визначають по-різному: пост-постмодернізм (Т. Тернер), транс-постмодернізм (М. Епштейн), пост-тисячоліть (Е. Ганс), псевдомодернізм (А. Кирби), метамодернізм (Т. Вермелен і Р. ван ден Аккер). «Початок століття» актуалізує філософську рефлексію, породжуючи рекурсію як спосіб організації системи, коли вона в окремі моменти свого розвитку може, за відповідними правилами, утворювати (викликати) змінні копії самої себе, взаємодіяти з ними і включати їх у свою структуру. Охарактеризовано сутність «квантовості» як модуля світосприйняття, що припускає множинність світів, у яких усі можливі значення актуалізуються одночасно завдяки іншому, «нааявному», що є вже достовірним і очевидним. **Висновки:** Провідні культурні практики й естетичні сприйняття певного періоду утворюють дискурс, який увиразнює загальні настрої і певний спосіб «діянь» і думок». Оскільки жоден з термінів – пост-постмодернізм, транс-постмодернізм, пост-тисячоліть, псевдомодернізм, метамодернізм – ще не набув загального визнання в науці, вважаємо, що «commencement de siècle» – «початок століття» – найбільш адекватний для пізнання «тектонічних зсувів у культурі».

Ключові слова: нове світовідчуття, commencement de siècle, культурна доміную, культура «network», культура павутиння-мережі, «початок» як нове.

Гуменюк Тетяна Костянтинівна, доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор по науково-методичній роботі Київського національного університету культури і мистецтв

Культура початку третього тисячоліття: дискурс нового світовідчуття

Цель статьи – рассмотреть сущность нового мироощущения человека начала XXI века, его отражение в современных культурных практиках как «культурную доминанту», выражающую сущность современного культурного развития, охарактеризовать понятие «начало века» как начало нового. **Методология исследования** основана на применении теоретических методов, прежде всего анализа, систематизации и обобщения концепций ведущих современных философов, культурологов, искусствоведов, а также культурных явлений, представляющих ведущие тенденции ее развития в начале XXI века. **Научная новизна** работы состоит в том, что в ней актуализирован вопрос о водоразделе между современной культурой, постмодернизмом и историей человечества, который не только разграничивает, но и объединяет их. Отмечено, что проблема связи времен, культур и традиций требует современного понимания, эту связь времен должно выражать ключевое понятие, которое определяют по-разному: пост-постмодернизм (Т. Тернер), транс-постмодернизм (М. Эпштейн), пост-тысячелетие (Э. Ганс), псевдомодернизм (А. Кирби), метамодернизм (Т. Вермелен и Р. ван ден Аккер). «Начало века» актуализирует философскую рефлексию, порождая рекурсию как способ организации системы, когда она в отдельные моменты своего развития может, по соответствующим правилам, образовывать (вызвать) варианты копий самой себя, взаимодействовать с ними и включать их в свою структуру. Охарактеризована сущность «квантовость» как модуля мировосприятия, что предполагает множественность миров, в которых все возможные значения актуализируются одновременно благодаря другому, «именуемому» и являющемуся уже достоверным и очевидным. **Выводы:** Ведущие культурные практики и эстетические восприятия определенного периода образуют дискурс, выражающий общие настроения и определенный образ «деяний» и мнений». Поскольку ни один из терминов – пост-постмодернизм, транс-постмодернизм, пост-тысячелетие, псевдомодернизм, метамодернизм – еще не общепризнан в науке, считаем «commencement de siècle» – «начало века» – наиболее адекватным для познания «тектонических сдвигов в культуре».

Ключевые слова: новое мироощущение, commencement de siècle, культурная доминанта, культура «network», культура паутина сети, «начало» как новое.

Gumenyuk Tatyana, Doctor of Philosophy, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Vice-Rector for Scientific and Methodical Work of the Kiev National University of Culture and Arts

The Culture of the Beginning of the Third Millennium: The discourse of a New Attitude

The purpose of the article is to deal with the essence of a person's worldview at the beginning of the XXIst century, its reflection in modern cultural practices as a "cultural dominant" expressing the essence of modern cultural development and characterize the concept "beginning of a century" as the beginning of a new one. **The methodology** is based on using the theoretical methods, primarily the analysis, systematization, and generalization of the concepts of leading modern philosophers, cultural scientists, and art historians, as well as cultural phenomena representing the leading trends in its development at the beginning of the XXIst century. **The scientific novelty** of the work is that the problem of the watershed between modern culture, postmodernism and mankind history is actualized, which not only differentiates but also unites it. It is noted that the problem of the connection of times, cultures and traditions requires a modern understanding; this connection of times should express the key concept, which is defined differently: post-postmodernism (T. Turner), trans-postmodernism (M. Epstein), post-millennium (E. Hans), digimodernism (A. Kirby), metamodernism (T. Vermeulen and R van den Akker). "The Beginning of the Millennium" actualizes philosophical reflection, generating recursion as a way of organizing a system, when it can, according to the relevant rules, create variants of copies of itself, interact with it and include it into its structure at certain points in its development. It is characterized the essence of "quantumness" as a module of the world attitude that supposes a variety of worlds where all possible values are actualized simultaneously due to another, "existing" and already reliable

and obvious. **Conclusions:** Leading cultural practices and aesthetic attitudes of a certain period create a discourse expressing general views and a certain image of "activities" and "opinions". Since none of the terms - post-postmodernism, trans-postmodernism, post-millennium, digimodernism and metamodernism - is yet generally accepted in science, we consider the "commencement de siècle" – "the beginning of the millennium" - the most adequate item for the understanding of "tectonic shifts in culture".

Key words: new attitude, commencement de siècle, culturally dominant, culture "network", culture web network, "beginning" as a new one.

Актуальність дослідження. Початок XXI століття, як і будь-якого іншого у світовій історії, породжує новий спосіб світовідчуття і світорозуміння. Феномен «Commencement de siècle» – це своєрідна евристична ознака новітніх явищ в естетиці й культурі. «Початок століття» не пов'язаний з напрямками чи маніфестами. Йдеться про певну «культурну домінанту» (за Ф. Джеймісоном), яка виражає сутність сучасного культурного розвитку. Провідні культурні практики й естетичні сприйняття певного періоду утворюють дискурс, який увиразнює загальні настрої і певний спосіб «діянь» і думок». «Хронологічна межа між епохами завжди буде умовною, проте вона є: початок нового століття пробуджує сподівання, а завершення минулого – спонукає до підбиття підсумків. Дефініція «*commencement de siècle*» означає нове, тобто «початок» як нове, вона антиномічна до більш поширеної в гуманітаристиці – «*fin de siècle*» (кінець століття), хоч протиставлення кінця і початку століть є відносним і навряд чи становить антитезу» [4, 78]. Усе це спонукає осмислити, підсумувати, що було закономірним і культуротворчим, а що – минулим і випадковим.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато науковців у своїх працях ще наприкінці ХХ століття говорили про смерть постмодернізму, зокрема Лінда Хатчон стверджувала: «Все скінчено!»[5], а культурний період, розпочавшись 1989 року падінням Берлінського муру, збагачується новими реаліями. За словами оповідача роману Бена Лернера, це світ, який перебудовує себе, а Грег Дембер зауважує: «... Я сподівався, що хтось – журналіст, мистець або вчений – визнає цей зсув, який я помітив у музиці, кіно, художній літературі, і навіть у тому, як люди навколо нас розмовляли й жартували одне з одним» [6].

Мета статті – розглянути сутність нового світовідчуття людини початку XXI століття як «культурну домінанту», яка виражає сутність сучасного культурного розвитку.

Виклад основного матеріалу. «Тектонічні» зсуви в культурі не відбуваються за кілька років, навіть за кілька десятиліть. Щодо постмодернізму, то навіть ті, хто ще зовсім недавно заперечував його, сьогодні прагнуть скоріше забути про нього й пристати до будь-якого іншого явища, не вбачаючи внутрішнього зв'язку між ними. Теоретики вважають, що невидимий вододіл між сучасною культурою, постмодернізмом й історією людства не лише розмежує, а й поєднує їх. Ж. Дерріда стверджував, що в новітню добу проблема зв'язку часів, культур і традицій очікує на своє зрозуміння. Можливо, саме цей зв'язок часів має виражати ключове поняття, яке визначають по-різному: пост-постмодернізм (Т. Тернер), транс-постмодернізм (М. Епштейн), пост-тисячоліть (Е. Ганс), псевдомодернізм (А. Кирби), метамодернізм (Т. Вермелен і Р. ван ден Аккер). Оскільки жодне з них ще не набуло загального визнання, вкотре наголошуємо: нова епоха щойно розпочалася, і термін «*commencement de siècle*» – «початок століття» – найбільш адекватний для пізнання зсуву в культурі. За своїм значенням – це символ нового, «початку» як нового.

Голландські культурологи Т. Вермейлен і Р. ван ден Аккер [2] вважають, що є художні твори, які вже не відповідають естетиці постмодернізму, вони потребують теоретичного осмислення і нової назви/дефініції. Запропоноване ними поняття «метамодернізм» здатне, на їх думку, прояснити зміст нового художнього світовідчуття початку XXI століття. Про цю ситуацію йдеться й у працях багатьох українських і зарубіжних дослідників. Так, А. Коклен [8] наголошує, що традиційні «текстообрази» змінено на «технообрази», інтерпретацію – на «вироблення», на інтереактивність, а це новітнього естетичного інструментарію. П. Остера унаочнює перехід від постмодерністської інтертекстуальності до стирання граней між текстом і реальністю, до нового «піранделлізму» (зіткнення й переставлення нинішніх і минулих подій, загравання із собою і читачем). Відроджується історія й міфопоетичне світосприйняття, зневажені архі-постмодерністами.

Художня культура прагне реальності, а література, мистецтво потерпають від виснаження уяви, вони сповнені запозичень, відлуння невідомих голосів, які й становить справжню реальність. «Початок століття» актуалізує філософську рефлексію, породжуючи рекурсію як спосіб організації системи, коли вона в окремі моменти свого розвитку може, за відповідними правилами, утворювати (викликати) змінені копії самої себе, взаємодіяти з ними і включати їх у свою структуру. Водночас, рекурсія – це й метод осягнення дійсності у мистецтві (міз–ан–абім, ефект Дросте, метапроза) [1]. На початку нового століття вона актуалізувалась як рекурсія=колообіг=повтор системи в межах системи, перетікання системи в саму себе. До речі, постмодернізм, зникаючи, проступає в тотальному «...привнесенні у філософію як її засад і фундаменту поза- або навіть анти-філософські інтуїції» [3, 9]. У мистецтві здавна поширені прийоми рекурсії як варіанти опису певної ситуації, багаторівневі конструкції на зразок «сон уві сні», «оповідь в оповіді», «вистава у виставі», «фільм у фільмі», «картина в картині». Один із них – «mise en abyme» (франц. – умістити в безодню), або прийом «матрьошки». Ця наративна (оповідна) конструкція визначає текстову рефлексію і становить риторичну фігуру. Вона діє шляхом редуплікації (лат. *reduplicatio* – подвоєння) загального текстового елемента на різних оповідних рівнях. Так, ідея фільму К. Нолана «Початок» (2010) – здійснення фантастично-промислового шпідіажу під час сну, укорінення ідей у підсвідомість, моделювання своїх і чужих снів. Усе це зображено як сон уві сні зі сном уві сні, і все це уві сні – на зразок матрьошки.

Здається, постмодернізм відкрив, зруйнував і переспівав усе, що було до нього, створив складну конструкцію з посиланнями на все – літературу, філософію тощо. Однак йому не вдалося сповнити її людських емоцій – він спокійно препарує, плете, зав'язує вузли сюжетних ліній. Висловлюючись метафорично, постмодерний стан в культурі – це своєрідний підготовчий етап перед «нездійсненою місією»,

укорінення в розум людства ідеї, що пробудження від багаторівневого занурення може не відбутись. А у випадку невдачі, можна застрягнути в глибинах безкінечної підсвідомості навіки, блукаючи в безодні темного й неспокійного океану розуму і спостерігаючи за створеним і забутим, яке відійшло назавжди в «нейтральні води культури» (Т. Адорно). Ми можемо керувати своїми думками, а отже, і всім своїм життям. Як стверджує Дж. Кехо, наш мозок, як і сад, можна доглядати, а можна й занехаяти. Усі ми – садівники, які вирощують власні сади: яку думку закладемо в нашу свідомість, так і складеться наше життя. Він створив образ нового героя нинішнього світу, який став на шлях несподіваних відкриттів про самого себе, про невичерпні людські можливості і безмежний всесвіт [7].

Філософи і художники вважають «квантовість» модулем світосприйняття, передбачаючи множинність світів, у яких усі можливі значення актуалізуються одночасно. «Квантовий стрибок» людської свідомості – це прагнення «тут-і-тепер» імовірно пояснити усі можливості пізнання певних значень. Тут переважає «пояснювання», а не «розуміння», адже пояснювання – це функція пізнання, логічна процедура розгортання змісту «нового» предмета, явища, події завдяки іншому, «нааявному», що вже є достовірним і очевидним. У цьому переконує виставка «Квантовий стрибок Шевченка» українського художника О. Грехова, який, зобразивши поета в образах діячів світової культури – М. Гоголя і С. Бендери, Е. Преслі і Ф. Кало, Дж. Горобця і Людини-павука, – поєднав паралельні світи загальнолюдських цінностей. Історично розмежовані, вони утворюють аксіологічні максими, не пов'язані з конкретним суспільством чи національною традицією.

Квантовий стрибок у паралельні виміри буття, сон уві сні і ще в одному сні, бо нині ніхто не має права на істину. Навіть думка про укорінення у свідомість людини чужорідної ідеї, яку К. Нолан вважає нормою, не сприймається як щось неприпустиме. Книги, фільми – це не просто певні історії чи життєві уроки. Ні!!! Ми і є ті герої, з якими все це й відбувається, ми втрачаємо відчуття своєї реальності. Х. Л. Борхес, щодо прийому «матрьошки», стверджував: якщо вигадані персонажі можуть бути читачами, глядачами, слухачами, то ті, хто по відношенню до них є читачами, глядачами, слухачами, також можуть бути вигаданими.

М. Фуко розглядав європейську культуру за трьома епістемами – ренесансною, класичною й сучасною, Г. Дембер висуває іншу тріаду – традиція, модернізм, постмодернізм. Він вважає, що кожна з цих епістем у своїй послідовності (!) створює фундамент для наступної, прокладаючи межі, що усвідомлюються транспорт як відокремлення від попереднього етапу розвитку. Традиція обмежує тим, що надає перевагу трансляції знань з минулого, посилюючи бачення і дії, які не надаються оптимізації і не сприяють індивідуалізації. Модернізм, навпаки, підкреслює винахідливість, наміри проектування, однак і він не позбавлений обмежень. Постмодернізм долає гординю модернізму і відновлює багатосвіт буття шляхом грайливого, іронічного моделювання. Його обмеження зумовлені жагою «пересмішництва» геть усього, і це нівелює будь-яку мету і знижує прагнення до життєтворчості.

Метамодернізм, за Г. Дембером, розпочавшись наприкінці 90-х років, триває й нині. Він охоплює всі три епістемі, однак, як і кожен «текст культури», має складну будову, вразливості якої ми ще не усвідомлюємо. Тут художній творчості належить унікальна роль – виявити ту чуттєвість, яка виходить за межі хронології будь-якої епістемі як певного часопросторового відрізка культури. Г. Дембер, як свого часу І. Хассан щодо постмодернізму, розробив систему метамодерних стратегій в різних комбінаціях. Тут переважає не намір автора висловити щось «по-метамодерністськи», а наше бачення нового, яке спостерігаємо у творах мистецтва як початку нового. Г. Дембер наводить кілька методів, стратегій метамодернізму. Так знову постає тема «початку». Наводимо ці методи.

Метарефлексивність – прискіпливість до себе. Тут саморефлексія автора постає моделлю для саморефлексії читача (глядача, слухача...). Зацікавлює досвід людини, яка сприймає художній твір. Свідомість «матрьошки» невіддільна від нашого намагання «влвити» стан нової чуттєвості. *Подвійна рамка, або перформатизм*, нова пост-постмодерністська естетика. Це зовнішня і внутрішня рамки, межі між художньою оповіддю й реальним світом, які довільно трансформуються, фантастично розширюючи межі свого перетікання. Перебуваючи у певній рамці примусу, людина ототожнює себе з неймовірним і неможливим у межах цієї роботи загалом. Подвійна рамка Г. Дембера перегукується з «парерга» І. Канта, з «парергон» Ж. Дерріди. *Колівання* – це поєднання-взаємодія між будь-якими елементами в опозиційній парі, щоб, не надаючи переваги жодному з них, стверджувати, захищати досвід і почуття окремої людини. *Химерний (вигадливий) метод* альтернативний постмодерністській іронії. Герої, завдяки своїй ексцентричності, виявляють щось таке, що перебуває за межами норми й універсальності, і це надає їм вразливості. Ця ексцентричність становить зовнішню структуру, яка перешкоджає іронії розчинити внутрішню структуру як емоційну правду, чуттєвий досвід персонажа. *Крихітний метод* – відмежування від мінімалізму як певного напрямку. Він означає, що речі є меншими або простішими, ніж очікується. Коли модерн використовує мінімалізм, щоб виявити основні структури речей, а постмодернізм – щоб підірвати схильність модернізму до великих наративів, новий естетичний стан наближається до «крихітного», щоб надати вразливості, максимально наближаючи до художнього твору. *Епос, тобто новий максималізм* – це бунт проти наміру постмодернізму оминати і навіть соромитись бурхливого самовираження: екстравагантні виступи, надмірна сексуальність, надмір в усьому, що не обмежується тільки провокацією, а відрізняється грандіозною, насиченою, високотехнологічною видовищністю. Люди все частіше самі здійснюють самовиражальні акції, оприлюднюючи їх в мережі Інтернет. Епос і крихітний метод корелюють одне з одним. *Конструктивна пластика* – у постмодернізмі пастиш як поєднання різних елементів історично розрізнених жанрів, стилів, культур. Конструктивна стилізація спрямована на утворення простору, насиченого спільним чуттєвим досвідом, щоб збагатити художній твір культурними цілісностями, які люди відчують в реальному житті, незважаючи на суперечності між ними. *Нова іронія* – сплетіння щирості й іронії. Цю ідею порівнюють з

«ноюою шчирістю» Дж. Торна, яку він характеризує як рух в культурі, спрямований на максимальне задоволення, насолоду, святкування радості. Г. Дембер вважає, що кількість цих методів може змінюватись.

Хіба це не передбачення нової культури «network», культури павутиння-мережі, ризоми-лабіринту, благо-клонтиніуму, що неминує має відгук у багатовимірному просторово-часовому континумі, бо містить значний евристичний потенціал щодо охоплення нових територій і залучення маси людей. Для дописувача до мережевого щоденника особливе значення має відгук «віддаленого» співрозмовника, відгук іншого, невідомої свідомості, бо створює особливі можливості для конструювання публічності. Стан у культурі початку XXI століття визначають поняттям «нова шчирість», яка заступила постмодерністську чуттєвість і виявляється в таких нових-інших формах, як реаліті-шоу, інтернет-блоги, літаратура в стилі «chicklit» тощо. Вона чужа постмодерністській іронії і є своєрідною антиотрутою проти цинізму, поверненням до людини, до лірико-сповідального дискурсу.

Висновки. У новітню добу проблема зв'язку часів, культур і традицій потребує сучасного розуміння, цей зв'язок часів має виражатись ключовим поняттям, яке визначають як пост-постмодернізм, транс-постмодернізм, пост-тисячоліття, псевдомодернізм, метамодернізм. «Початок століття» актуалізує філософську рефлексію, породжуючи рекурсію як спосіб організації системи, коли вона в окремі моменти свого розвитку може, за відповідними правилами, утворювати змінені копії самої себе, взаємодіяти з ними і включати їх у свою структуру. Сутність «квантовості» як модуля світосприйняття полягає в тому, що він припускає множинність світів, у яких усі можливі значення актуалізуються одночасно завдяки іншому, «наявному», достовірному і очевидному. Оскільки жодне з них ще не набуло загального визнання, наголошуємо: нова епоха щойно розпочалася, і термін «commencement de siècle» – «початок століття» – найбільш адекватний для пізнання зсуву в культурі. За своїм значенням – це символ нового, «початку» як нового.

Антиутопічний роман Девіда Фостера Уоллеса «Нескінченний жарт» (1996) [10]. порівнюють з «Уліссом» Дж. Джойса. Вкажемо лише на головний меседж автора: це своєрідний «надгробок» постмодернізму. Дія роману відбувається в недалекому майбутньому, у світі без кордонів, де купити й продати можна все – навіть назви місяців, головне в ній – касета із захоплюючою кінострічкою «Розвага»: кожен, переглянувши її, приречений дивитись знову і знову, до повного виснаження. Своєрідною рекурсією цієї розповіді можна вважати те, що Уоллес, тривалий час страждаючи на тяжкі депресії, 2008 року наклав на себе руки. «Нескінченний жарт» – це не лише показове культурне явище, а й роман-загадка. Уже вкотре «людство, сміючись, прощається зі своїм минулим».

У глобальній культурі «network» особистість сьогодні долає неймовірні перешкоди, здійснює нові подвиги, викликає співчуття, своєю шчирістю захоплює серця і, жартуючи, виявляє себе справді живою. У Аристотеля *animal ridens* (тварина, яка сміється) означає людину на протигагу тварині, це, мабуть, ще точніше, ніж на протигагу «*homo sapiens*».

Література

1. Анісімов А. В. Інформатика. Творчість. Рекурсія. Київ. 1989.
2. Вермулен В., ван ден Аккер Р. Заметки о метамодернизме / пер. с англ. А. Есипенко // *Metamodern. Журнал о метамодернизме*. 2015. 2 декабря URL: <http://metamodernizm.ru/notes-on-metamodernism/> (дата обращения: 01.11.2018).
3. Гуменюк Т. К. Поняття «цілісності» у рефлексії постмодернізму (життя тексту після смерті автора / Актуальні проблеми історії, теорії і практики художньої культури. Зб. наук. Праць. Випуск XIX – Київ. – 2007 – с. 9-13
4. Гуменюк Т. Г. Нове світовідчуття – «Commencement de siècle» – як феномен культури: світоглядні настанови і художньо-естетичні виміри / Часопис Національної музичної академії імені П. І. Чайковського. 2017. №4. С. 78–98.
5. Hacheon Linda. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge, 1988. URL: <https://www.the-fts.co.uk/articles/public/postmodernism-dead-comes-next/>.
6. Дембер Грег. После постмодернизма: одиннадцать метамодерных методов в искусстве 17 апреля 2018 года. URL: <https://medium.com/what-is-metamodern/after-postmodernism-eleven-metamodern-methods-in-the-arts-767f7b646cae>
7. Кехо Джон. Квантовый воин. Сознание будущего. Попурри. М., 2018
8. Коклен А. Эстетика перед лицом технообразов // *Декоративное искусство*. – 2002. № 1.–С. 67-70. URL: <http://cheloveknauka.com/hudozhestvennyy-obraz-v-dizayn-proektirovanii-obektov-kulturno-bytovoy-sredy#ixzz5ickSWcJM>.
9. Лернер Бен . 22:04. М., АСТ:CORPUS, 2015.
10. Уоллес Д. Ф. Бесконечная шутка. М.: АСТ, 2019.

References

1. Anisimov, A. V. (1989). *Informatyka. Tvorchist". Rekursiya*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Humenyuk, T. K. (2007). Ponyattya «cilisnosti» u refleksiyi postmodernizmu (zhyttya tekstu pislya smerti avtora. Aktual"ni problemy istoriyi, teoriyi i praktyky xudozhn"oyi kul"tury. Zb. nauk. Prac". Vypusk XIX. Kyiv, 9-13 [in Ukrainian].
3. Humenyuk, T. H. (2017). Nove svitovidchuttya – «Sommencement de siècle» – yak fenomen kul"tury: svitohlyadni nastanovy i xudozhn"o-estetychni vymiry / Chasopys Nacional"noyi muzychnoyi akademiyi imeni P. I. Chajkovsk"oho, 4, 78–98 [in Ukrainian].
4. Hacheon Linda (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge,. URL: <https://www.the-fts.co.uk/articles/public/postmodernism-dead-comes-next/>. [in English].
5. Dember Greg. Posle postmodernizma: odinnadcat' metamodernyh metodov v iskusstve 17 aprelja 2018 goda. URL: <https://medium.com/what-is-metamodern/after-postmodernism-eleven-metamodern-methods-in-the-arts-767f7b646cae>. [in Russian].
6. Keho Dzhon (2018). *Kvantovij vojn. Soznanie budushhego*. Popurri. M.,
7. Koklen A. Jestetika pered licom tehnoobrazov. *Dekorativnoe iskusstvo*. 2002. №1, 67-70. URL: <http://cheloveknauka.com/hudozhestvennyy-obraz-v-dizayn-proektirovanii-obektov-kulturno-bytovoy-sredy#ixzz5ickSWcJM>. [in Russian].
8. Lerner Ben. 22:04. M., AST:CORPUS, 2015. [in Russian].
9. Uolles D. F. (2019). *Beskonechnaja shutka*. M.: AST [in Russian].
10. Vermeulen, T. and van den Akker, R. (2017). Notes on metamodernism. *Metamodern. Magazine about metamodernism*. [Metamodern. Zhurnal o metamodernizme]. Available at: <http://metamodernizm.ru/notes-on-metamodernism/> (accessed: 06.02.2019) [in Russian].